

MARIJA ZNIKA
Novska 16, HR – 10000 Zagreb
marija.znika@gmail.com

PABIRCI IZ KATANČIĆEVA PRIJEVODA SVETOGA PISMA

Katančićev prijevod *Svetoga pisma* zorno pokazuje vrlo dobar rezultat procesa standardizacije onodobnoga hrvatskoga jezika na ikavskoj štokavštini koja se u većem dijelu prijevoda pokazala dostatnom i za tako zahtjevne tekstove kakvi su u *Bibliji*. Taj prijevod pokazuje još nešto: gramatički sustav, utemeljen na ikavskoj štokavštini, najbolje je svladan i primijenjen gotovo beziznimno. Odstupanja su veća na leksičkoj razini jer je leksičku izgrađenost toga sustava bilo teže naučiti, a katkad je i sam sustav bio nedostatan, pa se Katančić tada utjecao leksiku zavičajnoga govora.

KLJUČNE RIJEČI: *hrvatski jezik, prijevod Svetoga pisma, M. P. Katančić*

Matija Petar Katančić rođen je u Valpovu 12. srpnja 1750., a umro je u Budimu 24. svibnja 1825. U literaturi se navodi da se vrlo rano pridružio franjevcima. O njemu se može reći da je bio svestran čovjek, izvrsno klasično naobražen. Studirao je bogoslovlje i estetiku u Budimu. Nakon završetka studija bio je sveučilišnim profesorom u Osijeku, Zagrebu i Budimu i predavao je poetiku, arheologiju i numizmatiku, a zanimao se uz estetiku i za povijest, zemljopis, filologiju.

Katančić je bio vrstan versifikator, jedan od prvih hrvatskih pjesnika klasicista. Poznat je po svojoj zbirci pjesama u klasičnom metru *Fructus auctumnales / Jesenske plodine/*, koja je objavljena 1791. No malo se zna da je on i tvorac prve arheološke rasprave u Hrvata radom *Rasprava o miljokazu*, u kojoj raspravlja o rimskom miljokazu nađenom kod Osijeka. U širim krugovima malo se zna i da je on u svojoj *Knjižici o ilirskom pjesništvu izvedenom po zakonima estetike* (1817.) prvi razmatrao hrvatsku književnost s estetičkog stajališta. U rukopisu mu je ostao rječnik *Etymologicon illyricum*.

Pamti ga se po njegovu prijevodu *Svetoga pisma*, koje je dano u tisak šest godina nakon njegove smrti, 1831., a objavljeno je 1832. u Budimu. Katančić ga je prevodio sedam godina. To je prvi **cjelovit i objavljen** prijevod *Svetoga pisma*. Katančić je *Stari zavjet* preveo u 4 knjige, a *Novi zavjet* u 2, i to tako da svugdje na istoj stranici u stupcima paralelno donosi latinski izvornik i hrvatski prijevod. Usporedbom se može utvrditi da je latinska sintaksa dosta utjecala na njegov prijevod. Što se tiče jezika na koji je Katančić prevodio, valja reći da je on staroštokavski ekavski govor

svojega kraja zamijenio, s razlogom, naučenom **bosanskom ikavštinom**, što se u prijevodu ovako navodi:

"Sveto pismo *Starog zakona* sada u jezik slavno-illirički izgovora bosanskog prinešeno". Ista formulacija stoji i uz tekst *Novoga zavjeta*.

Tko se bavio Katančićem? Bavio se njegov zavičajnik Josip Hamm iz Gata pokraj Valpova.

On je 1936. napisao i obranio disertaciju pod naslovom *Matija Petar Katančić, njegova djela i njegov dijalekt. Prilog historijskoj dijalektologiji hrvatskoga jezika*. Hamm je istražio i akcentuaciju i fonetiku u Katančićevu *Pravoslavlju*. U analizi Katančićeva jezika Hamm bilježi ona obilježja koja pokazuju raznovrsne utjecaje (npr. kajkavske, kao i utjecaje zavičajnoga govora...). Hamm smatra da je Katančićev prijevod "... a priori morao izgubiti sve individualne, dijalekatske crte te postati nesigurna, stegnuta zgrada u kojoj je bilo svega samo ne života".

Zašto? Valpovački govor bio je u Katančićevo doba (a i danas je) ekavski govor s izoliranim ikavskim elementima. Kako je prijevod bio namijenjen i ikavskoj Bosni i ikavskoj Slavoniji, ali i onima koji nisu ikavci, Katančić se trudio upotrijebiti knjiške ikavske oblike i leksik koji bi mogao biti općeprihvaćen među onima kojima je prijevod bio namijenjen. No, na dosta mjesta promaknuo mu je domaći ekavski refleks jata, kao i oblici i leksemi tipični za njegov zavičajni govor. Nije naodmet podsjetiti na Hammov stav da u Katančićevim djelima ima kajkavskih elemenata i u morfologiji i u akcentima i u leksiku (npr. *oblok, vankuš*), što zaključuje na temelju usporedbe jezika u *Pravoslavlju* i tadašnjega valpovačkoga živoga govora. To, misli Hamm, potvrđuje njegovu tezu o kajkavskom podrijetlu valpovačkoga govora, a u novije doba tezu o većoj proširenosti kajkavskoga narječja na istok od Virovitice (Lončarić) ili u najmanju ruku tezu o području prijelaznih kajkavsko-šćakavskih govora.

Od obilježja koja spominje Hamm, a potvrđuju i drugi, kasniji istraživači za Katančićev zavičajni govor tipično je srednje *č* i *đ*, depalatalizacija (*med nama <-- među nama*), protetsko *v* umjesto *o* i *u*, pojednostavnjene konsonantske skupine (*krozirati, četrtak, sraka, ruška...*), a *h* mu je samo znak duljine.

Pogledamo li Katančićev prijevod, uočiti ćemo neke zanimljive oblike i tvorbe:

brinutnik, naselnik, osvaditelj, primitelj, tvorilac
priličnost, slobodnost, šarenost, tavnost, požudnost, plašnost
tustina, tustoća, dalečina
desetkivati.

Glagoli na *-nuti* završavaju na *-niti*, kao u donjoj Podravini: *vrniti, neoskvrniti, obikniti se, odgrniti* (sramotu!), *opočiniti, otruniti, podmetniti, razmetniti, trniti, utrniti*, ali dalje ima i *odanutu, uskisnutu*

Nalazimo i prefigirane oblike i oblike s protezom kakvi dolaze u donjoj Podravini:

opšamcati, objačati, objaukati
oporiti, osladiti se (postati sladak)

posprdavati se, pošupati se, potepsti se
ostraga, otaj, otajina (tajna)
podati (=dati), *polakšati, potuđenje*
upasti
zaskotan
sigrati se, sustrpiti se, sjednačiti, skrajni, sprobadati se
nugal.

Umetnuto *n*, kao u govorima: *pranded snilaziti*.

Navesci *r, l, k*, u primjerima kao:

ozgor
ozdol
polak

Nalazimo i glagole koji su u Katančića povratni ili učestali, a u današnjem standardu obično nisu:

okusiti se (u stand. nepovratno)
okusivati, ponizivati.

Učestali glagol tvoren infiksom *-ov-* *stiskovati*.

Zamjetno je i mujiranje: *oguljiti, privoljivati*.

Brojne su tvorbe sa spojnikom *-o-*: *rukotvorac, drvoduban, siropita, lancovezan, četveronugav, ludogušter* (kameleon), *skladnoglasje, skupnobroj, gvozdopeč, suknočistilac, zlatokam, ženidboskvrnje, višnjosvilen...*

Glagolski pridjev trpni završava na *-t*: *zapustit, neotrunit, pokorit*, ali drugdje ima i *neotrungen, raspolovljen, uzdignjen*.

Zadržana je skupina *šč* u riječima: *ščipotak, prošćenje, šćenad, šćenić*, ali je *št* u *proštac*.

Premda je Katančić dobro svladao štokavsku ikavštinu, mjestimice mu je promaknuo pokoji element iz zavičajnoga govora ili bi upotrijebio pogrešan refleks jata. Tako uočavamo jekavizme (*odvjet, djever*), čak ijekavizam (*sijeno*) u ikavskom tekstu, ali onda i ekavske oblike kakvi su bili uobičajeni u njegovu zavičaju (*mendūša, gusenica*). Uočavamo i drukčije dočetke imenica: *rodo, bika, gliba, sita*, ali *skalin* / stavi me na skalin moj/ (dalje ima i oblik *skalina*), instrumentale imenica različite od standarda: *danjom, noćom, plećetom* desnim, kratke množine: *plot – plote* (sepes), augmentative bez augmentativnog značenja *sovurina, mesina, pljuvotina*, (i učini blato od pljuvotine), *šašina* (šaš), gradivne pridjeve na *-en* umjesto na *-an*, *zemljen*, pridjeve na *-an* umjesto na *-ljiv*: *nepodnosan* ili *-nji*: *subotan*, *-ak* umjesto *-ac* u imenica: *svetak*, *-ka* umjesto *-ica*: *žeravka*, *-ljina* umjesto *-ina*: *dublina*, *-ić* umjesto *-ac* *kolić*, *-jat* umjesto *-nat*: *perjat*, *-ce* umjesto književnoga *-ke*: *potrbušce*, *-ac* *čac* kao deminutivni sufiks umjesto *-ić*: *noktac, novčac*, *-ka* umjesto *-ica*: *pocelka*, ali i *pocelica, poculica, žeravka*, *-no* umjesto *-imice*: *jatno* (umjesto *jatimice*).

Skupina *jt* ne daje *ć*: *sajti, najti, projti, pojti...* *H* je zamijenjeno s *v* ili *j*: *skuvati, raskuvatii, mavati; snaja* (kontrakcijom → *sna*)... ili ispada: *drtati, odaniti, rom...* Skupina *hv* realizira se kao *f*: *pofatati, pofaliti, fatati, pofalan...* Skupina *li* realizira se kao *i*: *blagosivati*. Skupina *mn* razjednačuje se u *ml* ili *vn*: *primlogo, tavno, stavniti se, tavnost*. Skupina *zv-* daje *z-*: *zuk...*

U navedcima dolaze *r, l*: *ozgor, ozdol...*

Kad je riječ o palatalizaciji, dvije su mogućnosti:

1. nije provedena:

- *unilazenje, koracati, skukati, rastrkati, pritrkati, kotenje, potrkat, skukanje, skukati, strkati se, strkanje;*

2. palatali su depalatalizirani

- *promoliti, divjak, dolnjak, skrajni, pleskati, strnika* (3, knjiga, 372), (ali *strnje* knjiga 2, str. 146), *subotni, vankuš, večernica*.

Kada Katančiću nedostaje jednorječni termin, stručni naziv za što, on stvara opisni, dvočlani naziv: *pisak krupni* za šljunak, *kutnji zub* za kutnjak...

Kada je riječ o leksičkim jedinicama, dakle riječima, koje nalazimo u Katančićevu tekstu, navest ću ovdje samo neke, koje se možda pojavljuju i u drugim govorima, ali su i danas u uporabi u govoru slavonske Podravine.

bitevi – bez prooravanja između redova – i danas se kaže *kopati bitevi*

bodilo – služi za pravljenje rupa pri sadnji presadnica

bukara – posuda iz koje se pije

dodijati – dosaditi

drúga – prijateljica, kolegica

druljati – drobiti, zdrobiti, stiskati

duvar – zid

*đas, đasenje, / pivaj đasno!*¹ – žalost (žaljenje) za pokojnikom, pjevaj žalovito

fićukati – fućkati

graor – grahor

grbiti se – saginjati se; *pren.* teško raditi

gugac – kukac

gusenica – gusjenica

gumno – mjesto gdje se vrše žitarice

hudost (hudosti njegove) /kajk./ – zločestoća

kablica – kabao

kamečak – kameni štapić, služi kao olovka za pisanje po kamenoj pločici

kika – kosa

¹ Ponegdje se donosi kontekst iz prijevoda kao potvrda navedenog značenja.

- klupca* – klupica
kolić – kolac
korman – upravljač na biciklu, splavi
koršov – glinena posuda s ručkom i pipcem, služi za nošenje i pijenje vode
kvas – brašno pomiješano s vodom da uskisne
lasno, lašnje – lako, lakše
lemeš – dio pluga
lemozina – elemozina /*da bi iskao lemozinu od ulazećih u crkvu*/ – milodar u crkvi
listak – listić
lokati – pretjerano piti
lucanj – u obliku luka savijen dio osnove košare
ljuskovit – pun ljustaka
marše /pritilo marše uzmi/ – domaća životinja: govedo ili konj
mavati – mahati
med – među
mendūša – naušnica
mesina – gomila mesa
mikati – obrađivati lan ili konoplju na trlici
mladina – 1. mladi mjesec; 2. perad
morgovati – prigovarati
možar, možarić – uska izdubena drvena posuda u kojoj se usitnjuje mak, paprika i sl.
mrcina – životinjski leš
namigavati – namigivati
natrašće – natraške
navada (! kajk.) – običaj
negve – okovi za noge
nejačak – nejak
noktac – noktić
novčac – novčić
nugal – ugao
obajmiti – objumiti
obatriti – ohrabriti
obikniti se – obiknuti, naviknuti se
oblok /kajk./ – prozor, v. i pendžer
odalečiti se – udaljiti se
odgrniti /sramotu/ – maknuti, ukloniti, inače doslovno ukloniti zemlju od biljke, suprotno: zagrnuti biljku
odovud – odavde

odvud, odnud – odavde, odande
oka /ulja/ – mjera za tekućine
okračati – postati kratak (o odjeći)
opočiniti, opočivati – počinuti, počivati
ostraga – straga
otaj – taj
ovčara – ovčinjak
ozgor – ozgo
pendžer – prozor, v. i oblok
plazuće – reptili
pljuvotina – pljuvačka
pozelka, pocelica – poculica, dio ženske opreme za glavu, donja kapica
podati – dati
podmetniti nogu – podmetnuti nogu
podolje – donji predio u polju
pokrovac – pokrivač za konje
polak (polak puta tvojih) – pokraj, uz
polakšati – olakšati
polovan – ne više nov
položak – nevaljalo jaje koje se stavlja u gnijezdo da živad nese
ponizivati – ponižavati
ponjava – plahta
poplašiti – uplašiti
posprdavati se – rugati se, izrugivati se
pošetiti – prouzročiti štetu
pošupati se – bacati se
potlam – poslije
potpasati se – opasati se tako da se odjeća malo odigne od zemlje
potušiti – pogušiti, podaviti
požderati se – pojesti se /od brige, uzrujavanja/
pražiti /koje praži na ognju/ – pržiti
pređa /pređi bačenoj u more/ – mreža
pridobar – predobar (elativ umjesto superlativa)
primlogo – premnogo, previše
pritrkati – pritrčati
privoljivati – privoliti (u standardu nije uobičajen iterativ)
propeti – raspeti, u Podgajcima je u upotrebi, npr.: *propeti se na prste da se bolje vide*

- prošćenje* – proštenje, crkveni god
provrtati – probušiti
prsnica – stropna daska koja je između stropnih greda
prten – 1. platnen; 2. kolski, npr. put
pudar – čuvar vinograda
razdrapati – poderati
razmetniti / razmetnite crkvu ovul – rastaviti, srušiti
rešt – zatvor
rodo – roda
rutav – dlakav, maljav
sirće – ocat
sita – sit, vrsta spužvaste barske biljke
skukati li skukat će skukanjem umoreni prid licem njegovim/ – jadikovati, tugovati
smet – smeće
snilaziti – silaziti
sovurina – sova, sovuljaga
stavniti se – smračiti se
stavnost – stabilnost, stamenost
strkati se – strčati se
strnje – strnjika
sukati – 1. usukivati; 2. motati
svetak – svetac, blagdan
šamac – jarak uz cestu
šašina – šaš
šćenad – štenad
šćenić – štene
šćipotak – uštipak
škula – škola
šnjita – šnita
šumast / zemlja tusta šumasta ili bez stabala/ – šumovit – danas šumast znači priglup, blesav
šupiti – baciti
telica – žensko (poluodraslo) tele
telići zlatni – mn. od telić za tele – stand. telad
točak – kotač
trniti – gasiti
tuđina – tuđinac
tušiti / tuši rič/ – gušiti

umrti – umrijeti
upasti – pasti
utrniti – ugasiti
vankuš – (*kajk.*) jastuk, podglavak
vinjaga grožđa – loza grožđa
vraca – vrata
vratilo /vratilo tkajućih/ – dio tkalačkoga stana
vrniti – vratiti
vršika /med gustim granam uzdignjena je vršika njegoval – vršak
vrtati – bušiti
vutak – (*kajk.*) potka
zapušiti /zapušit vrata varoša/ – 1. zatvoriti vrata grada; 2. začepiti, npr. bocu
zarad – radi
zaslanjati /zaslanjaste suzam oltar/ – zaklanjati
zatušiti – zagušiti, ugušiti
zdropiti – slomiti
zdruljati – zgnječiti
zgnjesti /da ga ne bi zgnjeli/ – stisnuti
zoluf – kosa uz uho
žeravka – žeravica
živina – perad

ZAKLJUČAK

I iz ovih pabiraka dade se zaključiti kako se Katančić silno trudio primijeniti naučenu štokavsku ikavštinu i za potrebe prijevoda stvarati nove riječi. Ali, nerijetko se je, u nedostatku onodobnoga standardnojezičnoga izričaja, utjecao zavičajnomu govoru. Taj je govor "izranjao" i u refleksu jata i u oblicima i riječima koje odstupaju od onih uobičajenih u ikavskoj štokavštini i od onih uobičajenih u današnjem standardnom jeziku, utemeljenom na novoštokavskoj jekavštini.

IZBOR IZ LITERATURE

Josip Hamm, *Matija Petar Katančić, njegova djela i njegov dijalekt*, dis. 1934.

Josip Hamm, *Štokavština donje Podravine*, JAZU, Zagreb, 1949., 70 str.

Josip Lisac, *Hrvatski dijalekti i jezična povijest*, Zagreb, 1996.

Mijo Lončarić, *Kajkavsko narječje*, Zagreb, 1997.

Stjepan Sekereš, Govor slavonske Podravine, *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, XVII/2, za 1974., Novi Sad, 1974., str. 125–166 + 5 karata.

Stjepan Sekereš, Govor slavonske Podravine, *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, XVII/1, Novi Sad, 1975., str. 185–221.

Marija Znika, *Podravski Podgajci*, punkt za Hrvatski dijalektološki atlas.

GLEANINGS FROM KATANČIĆ'S TRANSLATION OF THE 1832 *HOLY SCRIPT*

The Katančić's translation of the *Holy Script* is a vivid illustration of a very good standardisation process of the then Croatian language in Ikavian Štokavian, which also proved to be largely sufficient for such demanding biblical texts. However, the translation also indicates that the grammatical system, based on Ikavian Štokavian, was well-mastered and applied virtually without any exceptions. There are some more striking deviations on the lexical level, as it was more difficult to acquire the system in terms of its lexical aspect, and the system itself was sometimes insufficient, in which case Katančić relied on his vernacular speech.

KEY WORDS: *Croatian language, the translation of the Holy Script, M. P. Katančić*

